

ЕЛ ЭКОНОМИКАСЫН ҚАРЖЫ ҚАРАЖАТЫМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ САЛЫҚТАРДЫҢ РОЛІ

Бүгінгі таңда Қазақстанның инновациялық қызметі экономикалық өсудің негізгі факторы болып табылмайды, ал әлемдік экономиканың даму үрдістері инновациялық типтегі экономиканы қалыптастырудан басқа даму жолы жоқ екенін айқын көрсетіп отыр. Инновациялық жүйелерді жобалау мен дамытудың маңызды бағыты инновациялық процесті қаржыландыру рәсімдерін жетілдіру болып табылады, мұны дамыған елдердің тәжірибесі көрсетіп отыр. Мемлекеттік органдардың ел экономикасын реформалауға және реттеуге қатысуы бұл процестерді қаржы қаражатымен қамтамасыз ету үшін елеулі кіріс көздерін іздестіру қажеттілігіне негізделген.

Мемлекеттің негізгі мақсаты салық түсімдерін ұлғайту есебінен мемлекеттік бюджетті толықтыру болып табылады. Салықтарды әлеуметтік реттеу құралына айналдыру және инновациялық типтегі тиімді әлеуметтік бағдарланған экономика құру мәселесін шешу осы мақсатты іске асыруда қамтамасыз етілген жағдайда ғана мүмкін болады. Салық тетігі жұмыс істеу процесінде оның барлық элементтеріне жүктелген міндеттердің іске асырылуын қамтамасыз етуге тиіс: яғни объектіні, субъектіні және салық салу көзін анықтау, салық салу бірлігі мен салық ставкасын айқындау, салық төлемдерін төлеу процесін жүзеге асыру, салық жеңілдіктерін және салықтарды төлеу бойынша кейінге қалдыруларды беру, төлемдердің түсуіне бақылауды ұйымдастыру [1].

Салық саясатының міндеттерін көрсететін салық механизмі салық қатынастарын экономикалық және әлеуметтік міндеттерді іске асыруға бағыттауы керек. Салық механизмінің мәні әлеуметтік қатынастардың күрделенуіне байланысты салық функцияларын орындау арқылы көрінеді. Олар орындайтын функцияларды талдау арқылы салықтарды зерттей отырып, олардың экономикалық функциясына көп көңіл бөлінеді. Сонымен бірге, салықтардың негізгі міндетін орындайтын қызмет фискалдық функция. Алайда, салықтардың фискалдық функциясын зерттеу классикалық экономикалық ғылым деңгейінде, ал салық жинау механизмі оның негізгі бөлігінде айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Нарықтық экономикасы дамыған елдерде салық жүйелері біртіндеп қалыптасып, елдің саяси және әлеуметтік жағдайларына сәйкес эволюциялық түрде өзгерді.

Салықтардың фискалдық функциясын жүзеге асырудағы әртүрлі елдердің қазіргі заманғы салық тетіктері А.Смиттің салық салудың төрт қағидасы негізінде құрылады, бұл әр ереженің салық процесінің барысына жеке әсерін анықтауға мүмкіндік береді.

Әр түрлі экономист ғалымдар экономикалық процестерде сенімділік принципінің болуының маңыздылығын атап өтті. Мемлекеттік бюджетке қаражаттың нақты түсуінің мерзімі мен мөлшерінің нақты айқындылығы өте

маңызды іс болып табылады, ол жолға қойылған тетікті ұйымдастыру арқылы экономикалық даму жөніндегі іс-шаралардың жүргізілуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [2].

Салық тетігі мемлекет үшін де, салық төлеуші үшін де салық алудың ыңғайлылығы принципіне сәйкес келуі керек. Салық процесінің негізгі қатысушылары-салық төлеуші мен мемлекеттің салық алу тетігіне қатынасы оның қолайлылығын бағалаудағы маңызды өлшем болып табылады.

Салық ауыртпалығын төмендетудің заңды жолы-оның экономикалық қызметінің құрылымы мен қарқындылығын өзгерту немесе салық ауыртпалығын басқа адамдарға ауыстыру арқылы салық міндеттемелерін төмендету, екі жол да салық салынатын қызмет түрлерін, өнімдер немесе ресурстардың түрлерін салық салуға бейім емес басқа түрлерімен алмастыруға негізделген, Бұл салық төлеушілердің төлеуге тиісті салық сомаларының мөлшерін қысқартудың заңды тәсілдерін табудың және жолын кесудің ғылыми әдістерін жасау қажеттілігіне әкеледі.

Салық жүйесінде ыңғайлылық принципі болмаған жағдайда, мемлекет оған жасанды түрде қол жеткізуге тырысады, бұл салық төлеушінің жауапкершілігін күшейтетін нормативтік актілерді шығарудан тұрады. Бұл қағиданы сақтау бірнеше елдердің салық жүйелерінде байқалады. Салық салудың үнемділігі принципі салық салу процесі мемлекетке де, салық төлеушіге де мүмкіндігінше арзан болатын салық жүйесін ұйымдастыру болып табылады. Сонымен қатар, салық қатынастарының оң әсері ең айқын болуы керек [3].

Қазіргі уақытта барлық дерлік елдерде қоғамдық қатынастарды әмбебап демократияландыруға байланысты салық салудың әділдігі принципіне көп көңіл бөлінеді. Принциптің басым рөлі салық процесін ұйымдастырудағы салық салудың әділдігі әлеуметтік, экономикалық сипаттағы табиғи нәтижелерді береді.

Қорыта келе, Қазақстанның салық жүйесі де әлемдік тәжірибеде жалпы қабылданған өлшемдер мен қағидаттарды ескере отырып құрылуға тиіс. Еліміздегі салық реформасына кіріспес бұрын оның стратегиялық мақсаттарын, бағыттары мен мерзімдерін анықтау қажет болды. Салықтардың санын, олардың мөлшерлемелері мен салық жеңілдіктерін минимумға дейін қысқарту, бюджетпен есеп айырысуды барынша оңайлату маңызды деп айтуға болады.

Әдебиеттер

1. Қаржы-экономика сөздігі. — Алматы: ҚР Білім және ғылым министрлігінің Экономика институты, «Зияткер» ЖШС, 2017.
2. Алшынбаев А.Ә. ҚР экономикалық негіздері. – Алматы: Талап, 2018. – 124.
3. Салықтар және салық салу: оқулық, Авторлар: Ермекбаева Б.Ж., Нурумов А.А., Бекболсынова А.С., Арзаева М.Ж. - Астана, : Фолиант, 2015.